

euskaldunen gizagintza

Nik ez dut uste zuen buruetan darabilzkizuen galdera guzien erantzunen bila etorri zeratenik. Nere ustez, denok elkarrekin lan egitera etorri zerate. Goazen, beraz, horretara.

Gaur erabiliko dudan gaia eta gaur esango ditudenak gogor-xamarrak egingo zaizkizue seguru asko, nerontzat ere zailak dira-ta. Baina gaur egunean gure artean dabiltzan zenbait galderi behar bezalako erantzuna emateko, nahi ta nahi-ezkoak ditugu.

Hona galdera hauetako batzuk: zer da euskaldun izatea? Zergatik euskaldun izaten jarraitu? Zer egiten du euskerak gure gaurko problematikan? Zer da euskaldun jatorra izatea? Nola behar dugu izan euskaldun?

Nork uka lezake nik orain aipatutako galdera hauek gure giroan daudenik? Gutako bakoitzak geure buruari egiten dizkiogun galderak dira, hori alde batetik; eta bestetik, nahikoa da gure inguruan, gure giroan planteatzen diren galderak nabari-

tzeko, guzien azpian problematika hori ikustea. Hasi gaitzen gaurko hitzaldiaren gaia urrutitiki aztertzen.

Gizona gauza guzien neurri

Naturaleza —guk gaur ezagutzen dugun mundua— ez da bat-batean sortu; eboluzio baten ondorea da. Gaur egun, hau denek onartzen dute: jakintsu guziek eta guk geurok ere bai.

Gizona ez da beti izan munduan. Animaliak ez dira beti izan munduan. Landareak ez dira beti izan munduan... Munduaren eboluzioan poliki-poliki joan dira sortzen.

Eboluzio horretan, materia hutsetik hasita, sortzen zihoazen izaki berriak gero ta osatuagoak ziren. Lehendabizi, materia hutsa zen, izaki bizigabeak; gero, bizidunak sortu ziren, landareak. Nork uka lezake landare bat harri bat baino ostauagoa denik? Landare bat harria baino zerbait geiago da: bizi delako. Animalia landare baino gehiago da: bizitzaz gainera, ezaguera ere ba duelako; sentiduetan itotzen den ezaguera, hori egia da; baina animaliak ezagutu egiten du; sentiduak, landareek ez duten zerbait dira.

Beraz, puntu honetatik hasi gaitzen: gure gaurko mundua eboluzio baten ondorea da; ta gizona eboluzio honen azkena. Gizonari, azkenik eman zaio izatea; ez, ordea, nolanhiko izatea; sortu diran izaki guzietan osatuena, baizik.

Jarri ditugun adibide guziekin, sortzen zihoazen izakiak gero ta osatuagoak, gero ta hobeak eta, erderaz esateko, “perfektoagoak” zirela ikusi dugu: lehenbizi bizigabeak; gero bizidunak; gero ezaguera, sentidua zutenak; eta, azkenik, horien bukaera bezala, gizona.

Gizona sortzen denean, munduan, naturalezan, gauza izugarri inportante bat gertatuko da: kontzientzia.

Hara: animaliak edo landareak sortzen zirenean, erabat ma-

teriazkoak direnez, naturalezan bizi ziren, eta naturalezak ematen zizkien behar zituzten ahalmen guziak, bizitzen segi zezaten. Animaliak ez du ikasi beharrik ezer: naturalezak berak erakusten dio. Gizona, ordea, kontradizio handi bat da; eta kontradizio horretan dago gizonaren izaera; kontradizio hori, gizona bera den kontradizio hori behar bezala ezagutzen ez badugu, orain esango ditugun gauzak ezin ditzakegu zuzen uler.

Zertan dago, bada, gizonaren kontradizioa? Gizona, alde batetik, animalia da; hau da, naturalezako gauza bat. Natureleza denez, naturalezako legepean dago, naturalezak agintzen dio era batera edo bestera jokatzea. Naturelezak ematen dizkio instintoak; ez hiltzeko instintoa, esate baterako. Baina, eta honetan dago kontradizioa, kontzientziaren bitartez gizonak gainezkatu egiten du natureleza.

Munduan diren izaki guzien artean, animaliak ez daki bera izan ba denik. Landareak eta gauzak are gutxiago. Baina gizonak ba daki bera ba dela. Gizona naturelezaren eboluzioaren azken-frutua baldin bada eta, esan dugun bezala, fruturik osatuena ere, naturelezari frente emateko izakirik ahulena da alderantziz. Ez dut uste hau demostratu beharra dagoenik.

Naturelezak ematen die animalia ta landareei problemei frente egiteko modua; gizonak, ordea, berak sortzen ez badu ezin eginean aurkitzen da. Beraz, gizona naturelezakoa da; baina kontzientziaren bitartez natureleza gainezkatu egiten du.

Gizona eginkizun erlatibu

Gauzak eginak daude; ez dute gehiago egin beharrik. Landareak, bizidunak, bizitzen doazen neurrian, egiten doaz dudarik gabe; baina naturelezak egiten ditu. Animaliekin beste horrenbeste gertatzen da. Baina gizona, alde batetik, naturelezak egiten

du; beste aldetik, ordea, berak egiten du bere burua. Hau da: gizona ez da naturalezak erabat egindako zerbait, bere burua osatzen doan zerbait baizik. Gizonak ez du jaiotzarekin erabateko izatea jasotzen; bere burua egiten jarraitu behar du, bere bizi osoan zehar. Gaurko filosofiaren problematikan sartuaz gero, frase polit batean esatekotan, honela zertu genezake eskuarteak dakarguna: gizona ez da akabatutako zerbait; gizona eginkizun da.

Pentsa dezagun bakoitzak geure buruagan: egia da eginak gaudena; gorputz bat dugunez ba gera zerbait, eta gorputz horrek bere legeak ditu; guk horretan apenas ezer dezakegun. Gizarteak ere egin egiten gaitu: joera batzuk jartzen dizkigu, zenbait gauza erakusten. Baina, hala ere, guk geure buruari era batera edo bestera eragiteko askatasuna dugu: libertade hori, aukeratu ahal izate hori da gizona gizon egiten duena.

Harriak ezin lezake aukeratu bera era batekoa edo bestekoa izatea. Harria egina dago. Animaliak ere ez du aukerarik. Naturelak egin du eta haren legea jarraitu besterik ez du: instintoak libertadea hil egiten du; instintoa ez da aukera, derrigorrezko legea segitu beharra baizik.

Gizona besterik da, ordea: alde batetik zerbait egina dago; baina bestetik eginkizuna da, egiteko dagoen zerbait, bukatu gabea. Hori da, gezurra badirudi ere, euskaldun zergatik izan eta gainontzeko galderei behar bezala erantzuteko punturik inportanteena. Horregatik, berriro diot, gizonaren izaera kontradizio batean dago; batetik, bada, egina dagoen material bat da; baina bestetik, kontzientziaren, ezagueraren, askatasunaren bitartez, materia hori, naturaleza hori, gainezkatu egiten du, zerbait gehiago da. . . Beste hitzetan esateko: materia preso dago, baina pentsamentuaren, irudimenaren bitartez, presondegi horretatik iges egiten du; bere presondegia baino askozaz ere haundiagoa da gizona.

Hain zuzen ere, gizon bakoitzaren eta gizadi osoaren histo-

ria hauxe izango da: bi dato hauen arteko burruka: alde batetik, egina dagoena, materia, naturaleza ikusten ditugu; eta, bestetik, askatasuna, kontzientzia, eginkizuna.

Gizona eginkizun hutsa dela uste izatea erru haundi bat da. Bere burua nola nahi duen absolutuki erabakitzerik ez du gizonak: hasiera ta frontera batzuk bait ditu. Baina giza-eginkizuna beti naturalezaren legeak itsu-itsuan eta burua makurturik jarraitzea dela uste izatea beste erru haundi bat da. Hau ere gizatasunaren kontra doa. Esan dugunez, erru haundia izango litzake gizona eginkizun edo espiritu hutsa dela sinestea: aingerukeria bait da hori. Baina materia hutsa dela pentsatzea materialismoa izango litzake, arrazoirik batere gabeko materialismoa.

Zer da, beraz, gizona? Eginik dagoen zerbait eta, aldi berean, bere burua osatu behar duen zerbait. Gutako bakoitzak ikusten dugu hori gure bizitzan. Erabat eginak al gaude ala geure burua geuk egiten dugu? Gure bizitzaren barruan ez al ditugu aukerak egiten? Baina, dudarik gabe, aukera horiek egitera edo gure gorputzak edo gure gizarteak edo gainontzeko gauzek askotan behartu egiten gaituzte. Orduan, zer da gizona? Eginkizun bat, baina ez eginkizun absolutua. Hasiera bat du eta bere eginkizunean frontera batzuekin topo egiten du gizonak.

Zer edo nolakoak dira gizonaren mugak, gizonak bere baitan egina duen hori? Lehenbizi, bere gorputza zerbait konkretua da; eman egiten zaio; gizonak berak ez du bere gorputza sortzen: lehen kondizio edo kondizionamentua horixe izango du, bere gorputzarena. Bere bizitzaren barruan libertatea, aukerak egiteko libertatea, baldin badu ere, beti bere gorputzaren kondizionamentupean izango du, ez du aukera absolutua egiterik izango. Bigarren, gizarteak jartzen dion kondizionamentua: nik ezin nezake ahantz non bizi naizen; nongoa naizen; zein lagun ditudan; ze lan egiten dudana... Hori ahantzirik, aukerarik egin dezakedala sinetsiko banu, neure burua engainatuko nuke.

Baina gizarteak eta gorputzak ez dituzte gizonaren aukera ta eginkizuna erabat menperatzen, erabat eginak ematen; eta horretan dago gaurko gizartearen arriskua. Izan ere, zer gertatzen da gure gizartean? Gizon izatearen irudia eskaini egiten zaigula! Hasi eskolan eta gure gizarteko giro eta lan eta periodiko eta kulturabide guzietaraino gizon izatearen irudi bat eskaintzen zaigu. Irudi honen deskribio bat egitea oso gauza zaila da; baina gutxi gora-behera ikusten duzuela uste dut.

Guk, beste puntu batetik begira, gaur egunean euskaldun izateko zailtasunik nabaritzen dugu. Hemen gaudenon arteko nork uka dezake euskaldun izatea gerò eta zailagoa zaionik. Behar bada, ez dakigu zihur-zihur euskaldun izatea zertan dagoen; sentitu, ordea, sentitzen dugu "gu" izaten jarraitzea gero eta zailagoa zaiguna, euskeraz hitz egitea gero eta zailagoa zaiguna.

Gure bizitza konkretuan nolabaiteko burruka dago: guran naturala denaren eta gizarteak eskutaratzen digunaren artean. . . Euskaldun izanik hazi bagera, gure konkretutasunean bizi izan bagera, oraingo giroak, ezarritako gizarteak edo soziedadeak, kontra egiten digu.

Eskolan ikasten dugun izatea gure konkretu izatean egin al dago? Ez! Gizonaren beste irudi bat eskaintzen digu eskolak. Zineak edo aldizkariak erakusten diguten maitasunak gure izate konkretuarekin zer ikusirik bai al du? Ez! Zinean, telebistan, periodikoetan, aldizkarietan agertzen diren neska-mutilak eta hauen arteko maitasuna-modua. . . hori da modelu bezala jartzen zaiguna; baina modelu horiek ez dira gure bizitza konkretutik atereak. Beste modu batera esango dut: gu bizi geran gizartean zer da kriterio, zein da neurria? Orain dela gutxi esaten nuenez, ekonomia-arazoetako irabazia, rentabilitadea, da kriterio ta neurri; hori da balioduna.

Baina, irabazia, rentabilitadea, kriterio on bat al da gizata-

sunaren aldetik? Ez! Zergatik? Gizona bigarren mailara pasatzen duelako. Eta betiko ejenplua jarriko dut: enpresa-gizon batek, bere lantegian, dirua nola irabazi pentsatuko du lehendabizi; eta gero, behar bada, herriaren edo gizonaren interesaz arduratuko da. Baina lehenbizi dirua irabazteaz... Dirua irabaztea beste errealidade guzien gain badago, hori bihurtuko da gauza guzien neurri. Ez da behin ere lehendabizi galdetuko: hau gizonarentzat edo herri honentzat egingo al dut? Baizik: enpresa bat eginaz dirurik irabazi al dezaket? Hori izango da enpresarioaren jokabidea neurtuko duena. Jakina dago hori modu askotara egin ditekiena...

Zer ikusten dugu, bada, gu bizi geran errealidade konkretu honetan? Guri eskaintzen zaizkigun modelu guziak ez direla guk eginak, guri jarri nahi izan zaizkigunak baizik. Jazteko modua, dantza egiteko modua, jolas egiteko modua, jateko modua, lan egiteko modua... ezarri egiten zaizkigu; ez ditugu guk egiten. Hona hemen nola ikusten den guzi hau gizatasunaren kontra doana...

Ikusten duzue orain gizon izatea zer den: hasiera bat eta muga batzuk kontuan izanik, eginbehar bat, eginkizun bat: ba-koitzak bere burua osatu beharra, alegia. Baita ikusten duzute gure instituzio ta errealidade guzietan gertatzen zaiguna ere: modelu batzuk, jokabide batzuk jartzen zaizkigula: ez guk egiten ditugunak, egin beharrean sufritzen ditugunak, pasibidadean bizi behar ditugunak baizik. Horretxegatik dira gizatasunaren kontrakoak.

Har ditzagun, esate baterako, kantuak. Nork erabakitzen du zein kantu egin? Kanturako modak nork erabakitzen ditu? Gure bizitza konkretuetatik jaiotakoak al dira? Gure minak, gure pozak, gure maitasunak azaltzen al dizkigute? Ala beste nonbait gizon batzuek egin dituzten maitasunen, minen, edo alaitasunen gauzak agertzen dizkigute? Nik bigarrena dela uste dut eta ez

lehenengoa. Beraz, kantatzeko modua jarri egiten zaigu, ez dugu aukerarik. Eta gure gizatasuna, gure gizatasunaren sail bat, hil egiten digute horrekin. Eginkizuna izan beharrean, guk gerok aukeratu beharrean, pasibuak izatea besterik ez zaigu gelditzen.

Har dezagun beste edozein gauza. Gure herriari, gure problemei dagozkien erabakietan, guk zer egiten dugu? Guk geuk erabaki ala erabaki batzuk sufritu? Bigarrena, noski.

Jeiki geranez geroztik lo hartzen dugun arteraino, zenbait errealidade, zenbait gauza eginekin arkitzen gera, eta ez guk jarritakoekin. Hori gure gizatasuna itotzen ari da: ez dugu gure eginkizuna betetzen, ez gera geure burua osatzen ari, ez gera geure gizatasuna egiten ari, gu egiten ari dira beste batzuek, egin egiten gaituzte. Hau, behar bada, izenjakua irudituko zaizue, baina mami haundikoa da.

Berriro nator puntu horretara. Gizona honetan bereizten da animaliangandik: bere buruari alde batera edo bestera eragiteko askatasuna ba duelako, eta animaliak ez. Edo txakur batek aukera al dezake era batekoa edo bestekoa izatea? Ez! Gizonak bai, ordea. Baina zer gertatzen da eguneroko bizitzan? Aukerarik ematen ez digutelako, egin egiten gaituztela...

Nork erabakitzen du, esate baterako, nola jantzi behar dugun? Hori egiten dutenek zertan pentsatzen dute: gure beharretan ala dirua nola irabazi? Lehenbizi, eta hori pentsaturik hartzen dute erabakia, ez gure beharretan, dirua nola irabazi baizik. Eta nahi ta nahi ez, derrigorrean, ezartzen digute jatzeko modua. Jakina, hau disimulu guziarekin egin ohi da, ez bait gera hogeigarren gizaldian alperrik bizi... Gaur egunean ez dira orain bi edo hiru gizaldi bezala egiten gauzak, gizonak asko ikasi bait du.

Gizon bakoitzaren konkretutasuna

Gizonaz hau edo bestea dela berdin-berdin esatera iristean, gizonak gizon izatea utzi du, galdu du. Harri bat beste batekin aldatugatik ez du diferentziarik nabaritzen. Gizona, berriz, aldaketa honekin, gauzatu, gauza bihurtu da. Hori da gaurko gizarteak egiten diguna: gure askatasuna gauza bihurtu.

Guk geure burua egiteko dugun aukera hori kentzen digutenez geroztik, gauza bihurtzen ari gera. Izan ere, hori sistema-ren logikan dago: bakoitzak bere nortasuna, bere izaera, osorik gordeko balu, ez legoke gizona manejatzerik; komeni, ordea, gizona numeroa bezala manejatu ahal izatea komeni da...

Gu bizi geran gizar-tean, euskeraz hitz egitea guretzat gero ta zailagoa izatea kasualidade huts bat al da? Edo sakonagotik jotzen gaituen beste zertaiben seinalea? Nik bigarrena uste.

Gutako bakoitza gizon konkretu bat gera; gizon konkretu, ez gorputz espezial bat dugulako bakarrik, pasatako garai bat geurekin daramagulako baizik.

Ez dakit zuek sentitzen duzuten, baina hau ikusarazi nahi nizueke batez ere: gure gizatasunaren benetako iturria, benetako askatasuna, zenbateraino itotzen digun gaurko gizarteak, alegia. Ez digu gizon izaten uzten, gauza egiten gaitu: denoi iritzi berdina, jazkera berdina, joera berdina jarri nahi dizkigu. Pentsatu orain normalidadearen kriterioa nolakoa den, gizon normala zein den. Konforme dagoena! Eta gizon anormala, konforme ez dagoena. Kriterio hau, gezur badirudi ere, gure zera guzia, gure eginkizun guzia, bereganatzen ari da.

Beraz, zergatik euskaldun izaten jarraitu? Bai al du sentidurik galdera honek? Esan ditugunak behar bezala ikusi baditugu, ez dago dudarik.

Alde batetik, gure gizarteak erdal-izaera bat jarri nahi digu.

Jarri nahi digunez gero, ia ezin dezakegu onartu: guk erabakitakoa, ez, guri jartzen digutena baizik delako; gure gizatasunaren kontra doalako.

Guk ikasten dugunak gizon izateko era bat darama oinarritzat, modelu bezala ezartzen diguten era: gizon erdalduna, erderrez dakiena; paketsua, sukalde ta etxebizitza onen jabe dena; batere builarik gabe bizi behar duena; "amen" eta "amen" esaten ikasi behar duena... Honelako gizona de gaurko gizarteak begien aurrean jartzen diguna. Horretxegatik ezin dezakegu onar. Hau da lehenbiziko erantzuna: geranak izaten jarraitzea; gure konkretutasuna, "gu", "ni" izatea ezin dezake inork utz bere soinekoa uzten duen bezala: bere gizon izatea utziko bait luke bat-batean.

Gizonak ez du bere izatean itxi behar; orain arte esan dudanean nahiko garbi gelditu da guzi hau: gizona izate irikia, bukatu gabea eta, bere bizitza-zehar, osotasun bat egiten joan behar duena dela. Baina behin ere ezin dezake ahantz bere izate konkretua zer den: bere gorputza, bere historia, bere gizarteko kondizionamentua daramazkiela. Telebistan ikusten ditugun jendeak, ordea, ez dira honelakoak: abstratuak dira, ez dute konkretutasunik; nonahi bizi daitezkeenak dira, pelikulatakoak bezalakoak. Gu ere haien antzekoak egin nahi gaituzte; beraz, gure konkretutasuna galduerazi nahi digute; hau da, gauza egin, besteen bidean jarri, besteak bezalakoak egin. Eta ni ez naiz bestea; bestea izan nahi banu, nere izatea, nere gizatasuna pobretuko nuke ta gutxituko.

Fundamentu hauek jarri beharrean (eta hasieran esan dizuedanez) gaurko hitzaldia aspergarriena eta zailena duzue. Seguru asko gai hauek abstraktuak irudituko zaizkizue eta metafisikoak ere bai behar bada, neroni ere hala gertatzen zait-eta. Baina gure jokabidea, gure gaur eguneko problematika ta gure galderak behar bezala argitu nahi izanez gero, planteamentu hau egin beharrean gaude.

Gure jokabideak oinarritze edo sustraitze-lanean, Pasaian askotan bidetik kanpo ibiltzen gerala esaten nuen lehengo batean; adibidez: euskera zergatik defenditu, euskaldun izatea zergatik defenditu, eta antzeko arazoetan. Erantzun jator bakarra zera da: gauza guzien neurri gizonak behar du izan; gizatasunaren alde doana onartu behar dugu, ta gizatasunaren kontra doana baztertu. Euskera ta gure izate konkretua besterena baino hobea edo okerragoa delakoa ez dugu defenditu behar; gure gizon izateko modu konkretua delako, baizik. Eta horretan ez dugu aukerarik; hori ez da txaketa aldatzen den bezala alda daitekean zerbait.

Datozen egunetan gure problema nagusienez mintzatuko gera; esate baterako: emigrazioak eta, Euskal Herrian bizi izan arren, euskaldun ez den edo euskeraz ez dakien zati haundi horrek planteatzen digun problematika aztertuko dugu bihar. Eta, hurrengo aldian, euskal-kultura zertan dagoen eta euskaltasuna humanismu bat den ala ez eta humanismu hori zertan dagoen ikusten saiatuko gera. Eta horretarako muga batzuk jarri behar ditugu.

Nahikoa hitz egin dugu bakoitzak konkretu-konkretuak izan behar dugulari buruz. Beraz, orain aurrera joko dugu.

Herri-kontzientzia edo elkarren arteko berdintasuna

Bata bestearengandik oso diferenteak gera; baina zenbait gauza elkarren antzekoak ditugu: zenbait kondizionamentu, zenbait materia berdinak ditugu: geografia-aldekoak, historia-aldekoak eta abar. Eta hori nolabait zehaztutzearren, mugatzearren, Euskal Herriari lotuko gataizkio. Baina gure historiaren eboluzioa zehar izan duen esan-nahian artuko dugu Euskal Herria.

Euskaldunok beti sentitu izan dugu bata bestearenganako elkartasun bat; elkartasun hori, batez ere, kondizio berdinak, material berdinak, geografia eta historia berdinak osatu dute:

herri guziek, pertsonak bezala, ba dute memoria bat; eta memoria bat berdina izateak egin eta egiten gaitu herri bat.

Beraz, Euskal Herriaz mintzatzean, ez dut aipatuko ez nazio bat, ez estadu bat, ezta gainontzekorik ere. "Herria", neretzat, hau da: kondizio, geografia ta historia berdinean sentitzen diren pertsonen osatutako elkartea. Bereizkuntza honek ba du arrazoirik: "Euskal Herria" hitz hau "nazio" hitza sortu aurretik ere erabili izan dute euskaldunek. "Nazioa" hitz eta ideia modernu bat da, Frantziako Erreboluzioarekin batera sortua. Eta XIX gizaldiaren hasieran, eta askozaz lehenago ere, euskaldunek ezagutzen zuten beren arteko elkartasun hau, Euskal Herria bezala ezagutu ere. Euskaldunak ez dira askotan estadu berdinetan bizi izan; hala ere ba zuten euskaldun guziek batasun bat, nolabaiteko batasunaren kontzientzia.

Orduan, eta ia gaurko hitzaldi astun hau bukatzeko, zein da gure eginkizuna? Gizon izan eta gizon egin! Baina gizon izatea eta euskaldun izatea ez dira bi gauza diferente, gauza berdinak dira. Nik ezin dezaket nere baitan dibisio bat egin: hemendik honeraino euskaldun eta handik haraino gizon; nere gizon izateko modua euskaldun izatea da. Ni euskaldun naizela esaterakoan nere gizon izateko modu konkretua nolakoa den adierazten dut: gorputzaren aldetik, geografiaren aldetik, gauza guzien aldetik. Beraz, hori ez da guk aukeratzen dugun zerbait, gure kondizionamentua baizik, gure gizon izateko modua. Modu hau, ordea, ez da itxia; irikia da, osatzen joan behar duena, eboluzio bat bizi behar duena. Eta honetan euskaldunok arrisku haundiak ditugula aitortu behar dugu.

Euskal Herriaren historia zehar, euskaldunak ez du behin ere euskaldun izateko egokitasuna osorik izan; garai haretako gizonaren irudi eta izateko era konkretuetan, alegia. Esplikatuko natzaizue. Ba dakizue zibilizazioaren ideia eta hitza erromatarren eta grezitarren garaian jaioak direna. Hurian, ziudadean, bizi zen

gizona zen zibilizatua. Huritik kanpo bizi zena barbarua, zibilizatu gabea zen: baserritarra, basoan bizi zena. Gero kultura-gizona eta zibilizatua izateak latinu izatea esan nahi zuen: natiboa izatea, latina jakitea, Erromako ohituretan bizitzea.

Gure Herrian, kristautzea sentidu horretan egin zen. Dakizuenez, Eguzkialdeko, Orienteko, Elizak lurralde berriak kristautu zituenean, herri bakoitzaren izaerari jarraituaz kristautu zituen. Mendebaleko, Okzidenteko, Elizarentzat, berriz, Erromako Elizarentzat alegia, kristau egitea ta latino egitea gauza berdinak ziren: kristauak egitean, latinoak egiten zituzten... Euskal Herrian ere beste horrenbeste gertatu zen.

Honegatik, diborzio gisako zer bait, desegokitasun bat agertzen da: gizonaren eginkizun konkretuen eta orduko kristautasunarekin batera sortuko diren instituzioen artekoa, alegia. Hori dela-ta, modelu arrotz bat proposatuko diote euskal gizonari...

Baina gure problematarik garratzena, gaur eguneko sako-
nena, XIX gizaldian sortzen da. Orduan Euskal Herria industrializatu egiten da, eta geroztik, Euskal Herriak, euskaldunok, ez dugu aukera egiteko biderik izan; ezarri egin digute izate-modua: gurea utzi erazi eta beste bat eskaini.

Beste referentziarik ez genuelako, askotan, gehienetan aspalditxotik, zera uste izan dugu: euskaldunon proiektua, euskal gizonaren eginkizuna, lehengo euskaldunen gizon izateko modua berpiztea, egun hauetaratzea zela. Benetako euskaldun izatea baserritar jator izatea zela uste genuen; antzinako gizon izateko modura bihurtu nahi genuen. Baina, jakina, hori ere gizatasunaren kontra doa: nik ez dut inork egindako zer bait berriz egin behar, besteak izan diren modura nik ere izan behar: nik neure eginkizuna bilatu behar dut, neure kondizionamentu konkretuek eskatzen didatena.

Gure eginkizuna gure burua osatzea bada, ezin dezakegu onar joera hori, lehengo gizona berpiztea, alegia; lehenago ere

esan ditugun bi dato horiengatik: batetik, gizona zerbaít egina delako eta, bestetik, bukatu gabea; bukatu gabe daukan hori gizon bakoitzak egin behar duelako, bakoitzak osatu behar duela-ko bere burua.

Beraz, euskaldun izateak zera esan nahi du: gure kondizionamentuak, gure konkretutasunak, ezartzen digun modua gure eginbehar dinamikoarekin bat eginik daramazkigula.

Berriro esaten dizuet: puntu hau oso inportantea da; batez ere, bihar ikusiko duzue, emigrazioari eta gaur egunean Euskal Herrian planteaturik daukagun problematikari buruz behar bezalako erantzuna ematerakoan. Euskaldun izatea ia erabat zehaztutako eta egindako zerbaít dela pentsatzen badugu, ez gera emigrazioak planteatzen digun problematika entenditzeko eta, are gutxiago, soluzionatzeko gauza izango.

Gizonaren izatea irikia da, ez da bukatua. Bestalde, euskaldunak gera; hau da: gizon konkretuak gera, ez ordea erabat eginak: neurri haundi batean egin beharrekoak. Egin behar horretan, eta egin behar horretatik bakarrik, eman genezaike aurre etorkinei eta etorritakoek planteatzen diguten problematikari.

Ez dakit zenbaiteraino adierazi dizuedan esan nahi nuena. Ba dakit gai hauek, edo modu honetara behinepein, gutxi erabiliak direna. Denok lanera etorriak gerala uste dut; eta, gauza hauek honela lehenbiziko aldiz planteatzen direlarik, zailtasun haundi bat sortzen dela dudarik ez dago. Baina biharko arazoa behar bezala uler dezagun, honekin geldi gaitezen; gure gaur eguneko problematika guzia behar bezala entenditzeko, derrigorrezkoa dugu gizona eginkizun bat bezala ikustea; ez ordea eginkizun absolutu bat bezala, hasiera bat eta muga batzuk bait ditu. Euskaldun izatea da, hain zuzen ere, gure hasiera eta gure mugak; baina ez da bukatutako zerbaít, egin beharrekoa baizik.

INMIGRAZIOA EUSKAL HERRIAN

Euskal gizagintzari buruz zenbait puntu

Atzo esaten genuenez, ez dakit gogoratzen zeraten, gizona eginkizun bat da, eta ez bukatutako izaki bat; oraindik osotu gabea da. Animaliak, harriak —gizona ez beste guztiak— izaki osatuak, erabat egindakoak, eginak zirela esaten genuen atzo; hitz batean esateko, itxiak. Gizona bakarrik da mundu honetan izate irikia, oraindik egin gabea, bukatu gabea, bere burua egin lezakeen bakarra. Animaliak ezin lezake erabaki —gutxiago harriak— berak nola izan behar duen. Gizonak, ordea, hori egin dezake, eta horretxegatik da gizona. Hori ez balu, ez litzake gizon izango, gauza bat, animalia bat baizik.

Bainan gizona egin beharreko eginkizun bat bada, ez da egin behar egiteko absolutu bat, hasiera eta muga batzuk dituta. Ni ezin ninteke edozein gauza izan; nik ba dut era batekoa edo beste erakoa izateko aukera bat, eta ez erabat era batekoa edo bestekoa izateko. Nik ez daukat absolutuan edozein gauza aukatzerik, behartua nago nire hasierak kontuan hartzera. Horixe zen atzo esaten genuena.. Hori, bada, kontuan izaki, azter dezagun gaurko arazoa.

Atzo esaten genuen baita nola euskaldun izatea guretzat gizon izateko modu konkretu bat den ere: ez dago guregan gizon izatea eta euskaldun izatea bakantzerik, banatzerik, bi gauza diferente egiterik. Ezin esan dezakedala, genion, nigan “hemendik haraino gizona naiz, eta handik ez dakit noraino gizon euskalduna”; nigan ez dira diferente bi gauza horiek.

Horretaz, gure azterketa nonbait zentratzeko, Euskal Herria

hartzen genuen neurri bezala. Eta Euskal Herria, berriz, herriak erabili izan duen sentiduan. Alegia, esaten genuen, nola “Euskal Herria” hitz hori, nazioaren ideia eta hitza, estaduaren ideia eta hitza sortu aurretikakoa den. Nola euskaldunek beti ezagutu izan duten beren arteko kidetasuna, beren arteko elkartasun hori, nahiz beti elkartuta ez bizi izan.

Gure pentsamentua, beraz, gure gaurko azterketa —hori nahi genuke gaur egin— Euskal Herriaren barnean egiten dugu: Euskal Herria frontera, eta Euskal Herria errealdade konkretu horren barnean.

Zera genion atzo: ba dabiltzala gure artean makina bat galdera, esate baterako:

Zer da euskaldun izatea?, zertan datza euskaldun izatea?, zertarako euskaldun izan?, zertarako, zergatik euskeraz hitzeging?

Lehen aprosimazio bat

Guk euskalduna zer den definitu behar bagenu, apuro haundi batean aurkituko ginake segurasko. Zer egingo, ordea, horretarako? Zuek har zazute edozein hiztegi: ez dago euskerazkorik. Ba dago hiztegirik bai, baina euskerazko hitzek erderaz zer esan nahi duten eta erderazko hitzek euskeraz zer, diotenak bakarrik; ez dago, ordea, euskaldunik eta euskeraz, euskalduna zer den esplikatzen dizuen hiztegirik.

Bainan erderazkoa —frantzea edo espainola edo inglesa— hartu eta “euskalduna” jartzen duen lekuan zera esango du: “Euskal Herrian bizi dena”... Hasi gaitezen aprosimazio honetatik.

Gaur egun, dudarik gabe, definizio hau ezin daiteke besterik gabe onar. Izan ere, definizio horretan sartzeko zailtasun haundi bat dakarten hainbat eta hainbat jende bait dago Euskal Herrian.

Hori sentitzen da behinik behin gure artean. Euskalduna Euskal Herrian bizi den guztia baldin bada, halako larri bat sortzen zaigu gure usteetan. Baina, dudarik gabe, hau aprosimazio bat da.

Orduan, hor bi banaketa haundi daudela ikusiko duzue. Euskal Herrian, batetik, lehendik historia berdina dugunok eta, bestetik, oraingoa eta gerokoa berdina izan dezakegunok. Esplikatuko naiz. Begira gure gizartera, Euskal Herria den geografi honetara... Eta ba dira batzuek, etorri berriak direnez, historia gu-rearekin bat ez dutenak, beste historia baten parte egiten dutenak. Pertsona bakoitzak oroimena, memoria, daukan bezala, herriak ere, herri bakoitzak ere, ba du bere oroimena; ba du bere memoria. Beraz, Euskal Herrian bizi geranon artean, batzuek, hemento jatorria dugunok, elkarrekin hori dugu berdina: historia, lehena, pasatako garaia. Guk gureak bezala senti izan ditugun horien ondorengoak geralako.

Euskaldun ta euskotar

Aberri euskalduna deitzea ez da egitazko gauza bat. Garai batean bai noski: Euskal Herri osoa euskalduna zenean. Gaur egun ordea, ba dakizue euskaldun hitzak zer esan nahi duen: euskeraz dakiena, gehienbat behintzat.

Horrela bada, euskalduna euskeraz dakiena bada, ba dira, bestalde, Euskal Herrian bizi direnen artean —hainbat eta hainbat eta hainbat!— Euskal Herriko seme jator direnak, beren jatorria Euskal Herrian dutenak, euskal historian sartuta daudenak, haien ondorengo direnak: napar asko, arabar gehienak, beste horrenbeste Bizkaian. Hemen jaio eta euskal arbasoen seme jator direnak, eta euskeraz ez dakitenak.

Baina, bereizkuntza bat egin izan da hauen artean: euskotarren eta euskaldunen arteko bereizkuntza. Sabino Aranek sortu

zuen dibisio hau. Euskotarrak, zeintzuk dira? Euskal seme jatorrak izanik, euskeraz mintzatzen ez direnak. Eta zein, euskaldunak? Euskeraz hitzegiten dutenak.

Bereizkuntza hau gaztelera jatorrean ere erabiltzen da. Gaur zera gertatzen da, banderizo askok hartu dituela bereizketa horiek gaztelera jatorrean. “Baskongado” euskeraz dakien euskalduna da: “el vasco que sabe hablar el vascuence”. Eta, “vascongado” eta “vasco” berriz: “el vasco que no sabe hablar el vascuence”.

Guzti hau egiztatzearren adibide bat ekarriko dizuet; neroni gertatua behin. Ni Bilbo-ra esaminatzera joaten nintzenean, han egon ohi nintzen etxeko atezaina Bermeo-ko alaba jator bat zen. Erderaz, apenaz bazekien... Behinola; zera galdetu nion: etxera berandu iritxiz gero eia nori eskatu behar nioken ateko giltza, eta aldameneko atezainari eskatzeko erantzun zidan. Baina, erderaz ari zenez, honela esan zidan: “porque él también es vascongado”. Eta ni harrituta gelditu nintzen, ez baidugu gure artean “vascongado” hitz hori erabiltzen; baina are gehiago harritu eta arrotz egin delako hitz hori, euskeraz apenaz zekien emakume batengandik entzutean. Biharamonean Bilbo-ko jakintsu batekin arkitu nintzen eta galdera horixe egin nion: aizu, hau ta hori gertatu zait; zergatik da horrela? —Erderan, gaztelera jatorrean, herriak gaztelera hitzegin du. Eta “baskongado” hitza euskeraz dakien euskotarrari dagokio, euskalduna dela adierazteko. Orain, historiaren buruan, ez litzake komeni honela erabiltzea, politikan asko sartua bait dago bere izketa hau. Kontraposizioak egitea, etsaiak sortzea litzake “baskongado” batetik eta “vasco” hutsa bestetik, eta horrelako gauzak ametitzea.

Baina euskeran egiten dugun banaketa horrek ba du bere zera erderaz: euskotarrak, jatorriz Euskal Herrikoak, baina euskeraz ez dakitenak, eta euskaldunak, euskeraz dakitenak. Baina bi talde hauek, lehen esan dugun bezala, ba dute elkarren arteko kidesasun,

elkartasun haundi bat: historia berdina izatea, oroimen kolektibu hori berdina izatea.

Atzo, gizonak hasiera bat eta muga batzuk ba dituela esaten genuen. Eta gaur, bai euskotarren eta bai euskaldunen arteko hasiera-mugak zein hasiera eta zein mugak diren dakusgu. Ba, historia hori, oroimen hori, hori ahantz daitekkelako, eta guk definitu behar duguna gizon konkretua baldin bada, eta gizon konkretutik hasi behar badugu, eia bi hauetan alkarrekin duten zerbait arkitzen dugun: historia, jatorriz Euskal Herrikoak izatea.

Etorkinak

Bainan gaur egun Euskal Herrian bizi direnen artean ba dira beste asko. Hemen jaioak ez direnez edo jatorriz hemengoak ez direnez, gurekin batera historia ez dutenak. Kanpotik etorriak badira, ezin dezakete beren historia gurearekin bat egin; zuzenak dira etorkin hauek. Hoi en arazoaz behar bezala neurtzeko, aurretik garbitu behar ditugu puntu batzuek.

a) inmigrazioak sortu duen poblazio aldaketa.

Lehendabizi, hasteko, eman genezake baiespen hau, nahiz eta berez jeneralegia izan, hau da: lurralde bat azkar industriaduz hasten denean, poblazioan ere berehala gertatzen direla aldaketak. Eta hau ez Euskal Herrian bakarrik. Edozein lekutan lurralde bat azkar industriaduz hasten denean, kanpotik jendea ekarri beharrean arkitzen da. Baiespen hau, bada, har dezakegu lege jeneral bat bezala, fenomeno hori nonahi gertatzen bait da. Baina diogun hau egia bada, baita egia da Euskal Herriko poblazio aldaketa hau beste era batera egin zitekeela ere.

Izan ere, kontradizio haundi bat dago zera honetan. Euskal Herriko alderdi bat azkar industriaduzarekin eskulanaren beharrean arkitu da. Baina euskal herrietatik batzuk lanaren bila kan-

pora joan beharra izatea eta behin bitartean Euskal Herriak bere herriez kanpoko langileak ekarri behar izatea, hori, hori kontra-dizio haundi bat da.

Kanpotik Gipuzkoara eta Bizkaira langilerik etortzen jardun den bitartean, Naparroatik eta beste aldeko Euskal Herritik milaka euskaldunek lan bila joan behar izan dute. Beraz, industriadun guziak, eta industrietan azkar eta sakonak batez ere, poblazio aldaketak ekarri dituela, hori egia bada, beste hori ere bai: Euskal Herrian gaizki egina izan dela aitortu beharrean gaude. Eta atzo esan genuena ondo aztertuz gero, ez ginake hori horrela gertatzeaz batere harrituko. Hain zuzen ere, zera galdetzen genuen, eia gizona ala errentabilitadea den kriterio gu bizi geran sistema eta gizartean... Ez ziren behin ere zer zen komeniago pentsatzen jarri; ez da behin ere herriaren interesa begiratu izan.

Izan ere ederki ikusiko dugu, Euskal-Herriaren historiari begiratu, nola 16-17gn. menderarte Euskal Herriaren historia, eta historiaren zorrotz-harria hego alde izan den. Euskal Herriaren alderdi atzeratuak berriz, Gipuzkoa eta Bizkaia izan dira luzaroan. Bainan 19gn. mendean joera hau aldrebestu egiten da, eta lehen euskal hiriak, huriak, eta Euskal Herriko bizitarik indartsuena Iruine, Gazteiz eta Baiona-n zetzan bezala, 19'gn. mendean hasita, indar hori Gipuzkoa eta Bizkai-ra pasako da eta industria gogorrena ere horietantxe gertatuko.

Orduan euskal lurralde hauek besteen erlazioan gehiegi aurreratuko dira, aberastuko; eta bestek, lehen aurreratuen eta aberatsen zirenak, berriz, atzeratuko. Eta horrela, hemengo langile beharra etxeokarekin ase orde, kanpotik ekarriaz erabaki da. Hori, edozein planteamentu egiterakoan, ezin daiteke inola ere ahantz.

Jakina, historia ezin daiteke berriz atzera jo eta zuzendu; ez dago historia berriro egiterik; historia aurrera doa. Eta gaur egun zenbait errealidade datu bezala hartzen baditugu ezin gene-

zake inola ere, egin diren zenbait gauza, beste era batera egin zitezkeela ahaztu.

b) bi etorkin talde.

Bainan... azter ditzagun hemen daudenak. Lehenbizi bana-keta haundi bat egin behar da honuntz etorri direnen artean: agintedunak eta langileak.

Lanera etorri direnei buruz galdera bat egin behar dugu eta, nik uste, guztion mingainetan dugu galdera hori.

Teoria aldetik soluziorik errexena: bihoaz beren sorterrietara. Baina abstraktuki hitz egiteak arrisku handia du-ta, goazen konkretuki hitzegitera.

Alde batetik hauek beren herrietatik alde egin behar izan badute, edota, bestetik, beren herrietatik atera egin badituzte —bi era hauek gerta bait daitezke emigrazioan— leku horietan ezarritako sistemak, ezarritako gizarteak, gizon izateko posibilitodetik eskaintzen ez zielako izan da noski.

Egin dezagun, orduan, lehendabiziko galdera. Kanpotik etorri den batek, esate baterako, ejenplu konkretu bat jartzeko, zenbateraino esan lezake “ni estremeinoa naiz, edota ni Soria-koa naiz”, zenbateraino?... Beharbada gogorregia irudituko zaizue baina 1848-ko agirian ba da guri argi asko egingo liguken frase bat: ‘Langileek ez dute aberririk. Ijito batzuek soro batean daudenean, nork dio soro horretakoak direnik?’...

Gizon bat, beraz, sorterrian gizona ez-ezik, gauza bat ere izan baldin bada, eta gauza bezala tratatu badute, nola aitor dezake hangoa denik? “Han jaioa bai, baina han ez naute gizon bezala tratatu. Horregatik alde egin behar izan dut. Han ez nuen gizon bihurtzeko posibilitadetik, eta batetik bestera ibili izan banaiz, gizon izateko lehenbizi beharrezko diren posibilitadetik txiki-nak izatearren, hartzearren, lortzearren izan da”. Bainan, hala ere, eta zerbaitegatik diot hau, asko hitzegiten dugu haien kul-

turaz, eta gauza arriskarria da horien kulturaz hitzegitea, esan dudan horretxegatik, hain zuzen.

Dударик gabe hauek ere, beste lekuetatik honuntz etorri diren gizon hauek, ba dituzte beren kondizionamentuak; hau da, neurri batez eginak daude, ez beren biologiaren aldetik bakarrik, berak bizi izan diren gizarte aldetik ere bai. Hau da, ba dituzte berak bizi izan diren gizartean ikasitako hala-moduzko ohitura, erregla batzuek. Bizi izan diren gizarteak era honetakoak, era horretakoak egin ditu. Maila bateraino eginak daude, ez dira oraindik gizon guztiak bezala, gizon bukatuak; gizatasuna oraindik galdu ez dutenez gero, gizon irikiak dira oraindik, aukeratzeko posibilitadeekin daude; baina, bestalde, maila bateraino eginak daude.

Euskaldunak eta euskera

Banaketa hau egin ondoren, bada, azter dezagun zer den, edota zer litzakeen, euskaldun izatea. Nik, egia aitortzeko, galderatik gehiago daukat erantzunetik baino: ez uste, beraz, argi gehiago egingo dizuedanik. Eta, horretxegatik beharbada, zera izango litzake komenien: euskera neurri bezala hartu. Esplikatuko naiz. Dударик gabe, pertsona ez du euskerak egiten, euskerak egon behar du gizonaren morrontzan, edota euskerak, eta ez gizonak, euskeraren morrontzan. Baina gaur egun, euskera seinale bat, sinbolu bat bihurtu zaigu. Atzoko hizketa-aldian genionez, gaur eguneko gizarteak giza molde batzuk, gizon izateko modu batzuk jarri nahi dizkigu. Ez digu giza molde hauek guk gerok egiten uzten, ezarri baizik egiten digu giza molde bat. Eta hori gizatasunaren kontra doala esaten genuen atzo ere. Izan ere, honetantxe zertzen genuen gizaera: gu gizon bagera, gu izateko moduak, geren burua osatzeko aukera ahal izatean. Horretantxe zegoela generizkion gizatasuna, gizon izatea; horretantxe zegoela

gure burua osatzeko modua. Bainan, gure gizatasunaren kontra zihoela genion gure burua osatzeko modu horiek jartzea, onarraztea. Eta gure eguneroko errealidade guztietan, gure eginkizun guztietan giza molde bat bortxaz ezartzearen adibide bezala euskera-arazoa genekarren.

Euskera es dugu gure eguneroko arazoetatik, gure problematika guztietatik baztertu behar: euskera bait da, hain zuzen, gertatzen ari zaigun gauza guztien neurririk onena.

Horretxegatik bada, gure gizagintza, geren buruen osaketan geranetik hasi behar dugunez —eta euskaldunak gera gu—, euskeraz egitean egongo da. Baina, zer gertatzen da hemen? Euskaldunok —hau da, hitzaren bere jatorrian, euskeraz hitzegiten dugunok— ez dugu Euskal Herriko gizarte osoa egiten. Euskal Herrian bizi direnen artean gutxienak ez bagera ere, erdiak gera gehienez. Baina, nik nire burua euskaldun bezala, euskeradun bezala osatu behar badut, derrigorrezko dut giroa euskera-dun izan dedin.

Zergatik zaigu gero eta zailago euskeraz hitzegitea? Ez euskera-dun, erdaldun baizik, dugulako giroa.

Nik lanerakoan hizparrinkia euskeraz irakurriko banu, kaletan anuntzioak euskeraz ikusiko banitu; irratia eta telebista euskeraz entzun eta euskeraz ikusiko banitu; pelikulak, abestiak, legeak eta eskolak euskeraz baleude, ez litzake batere kostako euskera gordetzea.

Bainan errealidade guzti horiek erderaz daudenez gero, gero ta burruka haundiagoari eutsi behar diot euskerarekin jarraitzeko. Hori, bakoitzak geron baitan nabari dugun gauza da.

Euskera, beraz sinbolu eta neurkin bezala, termometru bat bezala hartu behar dugu. Ez, alegia, errealidade osoa eta bakarra bezala, neurkin bat bezala baizik. Derrigorrezkoa dugu, eta barka hitzaren gogorra, euskera dugunok inperialistak izan beharra. Esplika nadin. Gizarte guztia, hau da, Euskal Herri osoa, euske-

ra-dun iritxi dedin arte ezin esan genezake euskeraren problema konponduko dugunik: korriente kontra ibiliko gera bitartean, itotzeko zorian.

Derrigorrezkoa dugu bai, beharrezkoa, gure gizagintza behar bezala burutzeko giro euskalduna dezagun. Ezinezkoa da, bestela, gure burruka; eta horretantxe jo behar du gure burrukak.

Bi arrisku gerta litezke orduan: batetik, gu bizi geran zirkunstantziak ikusirik gure baitan istea —eta hau guretzat arrisku handia izango litzake— * prinsipio hau galtzea, alegia Euskal Herriaren barruan nahikoa dela batzueri beren erretzasunak ematea, ba euskeraz hitzegiten segitzeko eta gainerantzekoak, ez hori ezin lezakegu behin ere onartu.*

Euskal Herri guztia euskaldun izatera iritxi ez den artean, ezin esango dugu hori konpondu daitekeenik.

Bainan guk gure gizagintzarako derrigorrezko dugunez, ezin genezake hori alde batera utz, ezin dezakegu puntu horretan atzera egin.

Orain ikusiko duzue noski zenbaterainoko inportantzia duen gizon irikia izateak, gizona burutu gabeko izaki bat izateak, edota, gizonaren izaera bere buruaren egiten egoteak.

Euskaldundu al daitezke etorkinak? Nola?

Erantzun dezagun garbi etorkinetan dagoen problema. Euskaldun izan al litezke hauek, eta zertan datza hauen euskalduntzea?

Atzo genionez, euskal humanismoa, euskal gizona, ez da repetizio bat, ez da lehen izandakoa berpiztutzea: ez konkretu geranetik hasiz gero zerbait egitea —eginkizun bat osatzea—, ez berpizte bat.

* Zer esan nahi lukete parrafo honetako lerroek? Zintatik jaso zuenak eman zuen bezalaxe uzten dugu.

Zer gertatzen da, bada, orduan? Hara: bai euskaldunok, hau da, hemengo jatorria dugunok, bai etorkinak, ezarritako sistemen gaitzarekin arkitzen gerala gure gizagintzarako.

Zerbait adierazi genuen, atzo, eta ez noa hori probatzera; baina, hala ere, baiespen bat egingo dut: gure gizarte honek gaur ezarrita dauzkan mugekin, gizarte honen neurri gizona ez denez gero, izugarritzko eragozpena eta zailtasuna arkitzen dugu gure gizagintzarako.

Izan ere, gure gizatasuna ukatzen digun gizarte honek proposatu eta ezarri egiten digu nolakoak izan, eta, jakina, horrekin askatasuna kentzen digu hemen bizi geran guztioi. Ba dugu, beraz, kidetasun bat hemen bizi geranon artean, bai euskeraz egiten dugunon artean eta bai gizarte honetan gizon izateko posibilidaderik ez dugunon artean. Baina, hala ere, gizarteak nahiz euskaldunei nahiz besteei ez utzi gizon izaten, ezin dezakegu ahaztu hasiera desberdinak ditugula; erderazko delako "punto de partida" hori diferentea dugula. Batzuek historia dugu berdina; besteek berriz, ez dute hori. Segurasko gerora etorkizuna elkarrekin izango dugu... Baina geroak dibiditu egiten gaitu.

Horregatik, ezin al dezakegu galde gizona bezala gizartea ere zerbait egindakoa, bukatutakoa ez-ezik, zerbait egin beharrekoa ere ez ote den? Eta, gure gaurko gizarteak gizon izaten uzten ez digunez gero, gizarte hori —gure gaurko egunetan gizatiar deritzan gizarte hori— ez al dugu gizon izateko posibilidaderik ez dugun guztion artean egin beharrekoa?... Horretantxe dago, nik uste, arazo guztia. Zera esan dut lehenago: gure aldetik, euskaldunon aldetik, ezin dezakegula inola ere gure gizagintza alde batera utz. Gu gerala, nion; ezin dezakegula inola ere ahaztu gure konkretutasuna. Hain zuzen, konkretutasun horren barnean sartzen denez, euskera hartzen dugula sinbolu bezala, neurri bezala.

Baita esan dugu, gizarte guztia, eta ez zati bat (Euskal Herri

osoa, beraz), euskera-duna iritxi ez dedin artean ezin esan deza-kegula konpondu denik gure problema, itota arkituko bait ginake luzarora.

Hau onartzen ez dutenak gizatasunaren aurka doaz, ez digute gizon izaten uzten. Garbi dago, nik uste, hori.

Garbi jarririk, bada, puntu hori, ondoren bat dator hortik: Euskal Herria denen artean egin beharreko gauza bada —eta puntu hau onartu behar da—, hala behar dute egin honetan konforme dauden guztiek; bestela, alperrikakoa litzake lana. Eta, horretxegatik, etorkinek ere, langileek, Euskal Herria egiten dute beren izardiarekin. Izaki irikiak direnez gero, eta hemengoarentzat derrigorrezkoa denez, Euskal Herria erabat euskera-duna izan dedin, horiek ere onartu behar dute guzti hau. Orain, era konkretu hori nola burutu, egin, hori beste taktikaren diskusioa da. Hemen prinsipio hortaz besterik ez gera ari, eta hori onartu beharrean gaude.

Eta honela, atzokora noa berriro: gizonaren izaera gizagintza baldin bada, nahiz hasierak diferenteak badira ere, eginkizun bat —egin beharra— egin dezakegu berdina. Gizartea guztiok egin behar badugu —menderatutako horien artean historiak batzuk besteengandik banatzen bagaitu ere— eginbeharrak eta etorkizunak eratorri egiten gaitu, bakoitzaren errealidadea ahaztu gabe noski.

Bainan euskaldun izatea, esaten genuen, ez da erabat egingdako gauza bihurtzea, ez dago euskaldunaren definizio itxi bat. Eta hauek kondizio batzuek, zerbait erakusten diguten, adierazten diguten puntu batzuk besterik ez dira. Bainan... euskaldun izatea, zer da? Euskaldunak ez dira gizon itxiak, Euskal Herria ez da gizarte itxi bat. Euskalduna eta Euskal Herria egin behar bat bakarra da, eta hortixe bakarrik letorkiguke soluzioa; itxiak bagina, ez legoke batere konpontzeko modurik: batak ala besteak, litzake.

Etorkinek guri herrigintza horretan hasiera eskatuko baligute, hori gure kondizionamentua ahaztutzea litzake, eta gizatasunaren kontra lijoake.

Hauek beren eginkizunean inola ere ahaztu ez lezaketena zera da: ba dutela berak ere zera bat: hasiera bat, kondizionamentu bat, bai fisikoa, bai buruarekikoa, eta baita pentsamentuarekikoa ere. Bainan honuntz etortzerakoan, hemen lanean hasteko eta beren etorkizuna hemen planteatzerakoan, beste kondizionamentu batean, beste muga, beste karril batean sartzen dira.

Ez balira hortaz konturatuko beren gizatasunaren aurka jokatuko lukete. Hemengoan kontra jokatzerakoan beren interesen kontra jokatuko lukete. Bai, beren interesen kontra. Zergatik hori? Era horretara jarrita dagoen sistemaren alde, ekonomiaren alde, gizartearen alde jokatuko luketelako. Eta gizarte hori ere haien konkretutasunaren aurka doan gizarte bat delako.

Eta honekin bukatzen dut gaurko hitzaldia.

KULTURAZ MINTZATUKO GERA

Desegokitasun bat

Orain dela bi urte eman nuen beheko Zentroan, Ostegun Santu egunean, hitzaldi bat. Han zirenetakoren bat gaur hemen gertatzen bada, kontuan hartu, ez duela batere gauza berririk, entzungo.

Lehendabizi, kulturaren desegokitasunaz mintzatuko geranez gero, desegokitasun horrekin zer entenditzen dugun esan dezagun.

Gizon baten hazitzean, ez gorputza bakarrik, baizik eta bere izaera, bere pentsaera hazten doaz neurri berean. Baldin eta gizon bat, bera edadez hazia izanik pentsamentuan atzeratuta gelditzen bada, gizon mokola dela esaten dugu, gizon atzeratua, gizon hori erotzat hartzen dugu. Gorputzez berrogei urte eta espirituz zortzi urteko ume baten antzekoa den gizona anormala da. Desegokitasun bat dago bere espiritu eta gorputzaren artean. Biak ez dira batera joan.

Adibide honetaz baliatuko gera, euskal historian gertatu direnak aztertzeko.

Beraz, gorputza, gizonarengan materiala dena, naturalezkoa dena, eta naturaleza gainezkatzen duena, guk jeneralean, espiritua deitzen dugu. Bien artean neurri bereko hazitze bat ez badu, desegokitasun bat sortzen da eta gizon anormala izanen da. Herriekin ere beste horrenbeste gertatzen da. Herri bat gorputzez oso hazitzean, espirituz neurri berean hazten ez bada, desegokitasun bat sortzen da. Ez da hazitze egokia, hazitze desegoki bat da. Esplikatuko naiz: kontuan gizon bat hartuaz gero, esaten ari naizen hori argi ikusiko dugu. Herriak ere zenbait gauzetan, gizonen modukoak dire, gizon pertsonalen antzekoak; jai-

tza bat dute, hazten doaz, batzuk hil egingo dira, besteak aldatu. Herri bat bere gorputzari, bere materialtasunari buruz hezitu, eta neurri berean bere espiritua hazten ez bada, gaitz haundi bat gertatuko da hor.

Zer da herri batentzat gorputzez, materiari buruz hazitzea? Teknikaz aurreratzea. Ta Euskal Herrian gaitza kulturaren alde-
tik, hortxen datza. Bere materiari buruz, bertan dagoen teknikari buruz bere zibilizazioari buruz Euskal Herria industrializatutako gizarteān bizi da. Baina Euskal Herriaren gorputza, Euskal Herriaren teknika, zibilizazio industrial batean bizi izanik, ez dugu hemen Euskal kultura industrializatu bat arkitzen. Ta hori behar bezala neurtzeko, euskal historiari begiratu bat egin behar diogu.

Lehendabiziko egunean esaten genuen gizona zela natura-
lezaren eboluzioan sortutako azkenengo izatea, bainan izaterik osatuena, onena. Guzien gain zegoela. Herriak ere, gizonaren historia ikustea aski du gizona ez dela gaur bezelakoa jaio ikus-
teko. Gizona ere asmaketan joan da, eta horrela sortu ditu teknika berriak. Gutxi gora-behera, gauzak asko sinplifikatzeko, gizo-
naren historia lau etapetan bana dezakegu. Lehenengo ehizta-
ritzarena, bigarren artzaintzarena, hirugarren nekazaritzarena, ta laugarren industrializazioarena.

Giza-kondairaren aldiak

Gizona munduan sortu izan zenean, ez zuen harek surik ezagutzen, ez zuen kurpilik ezagutzen, horiek gizonaren historia-
ren barruan arkitzen diren gauzak dira. Gizona zertaz bizi zen: ehizetik, eta horrelaxe mila urteetan, gizonak ez zuen etxerik, ez lurrik, batetik bestera zebilen ehizaren atzetik, eta hori milaka urteetan. Gero poliki poliki ikasi zuen gizonak animaliak hezitzen,

domestikatzan, bere mendeko egiten. Eta orduan egin zen artzai, eta horrela ere beste milaka urteetan.

Gero eboluzioa jarraituz ez animaliak menderatzen, baizik eta bere lurra lantzen ere ikasi zuen gizonak.

Horrela bihurtu zen nekazari. Ta gero azkenean naturalezan izkutaturik dauden indarrak manejatzen ikasi zuen: baporra, ikatz indarra, argi indarra eta gainontzekoak. Eta industrietako gizon bihurtu zen. Horretan ba ditugu gizonaren historiaren lau etapa hauek; etapa bakoitzak zibilizazio apropos batzuk sortzen ditu. Kultura apropos batzuk. Hau da: ehiztari izan denean, artzai izan denean, nekazari eta industriatu denean ez du gizonak berdín jokatu. Ez ditu lege eta ohitura berdinak izan. Beraz hazitze bakoitzarekin, gorputzaren hazitze bakoitzarekin, eta gizonak ehiztari izatetik artzai izatera, eta artzai izatetik nekazari izatera pauso bat eman duenean, herria gorputzez hazi egin da, teknikaren aldetik aurreratuago arkitzen da eta espiritu aldetik ere berdín gertatzen da.

Garai bakoitzean zibilizazio bat gertatzen da, eta horregatik ba da artzai zibilizazio bat, ehiztari zibilizazio bat eta horrela. Euskal Herriak lehendabiziko bi etapa horiek desegokitasun gabe pasa ditu. Hau da, teknikaren aldetik Euskal Herrian artzaiak bizi izan zirenean, ba zen garai haretako kultura bat. Adibide bat bezala bertsolaritza jarriko dugu. Bertsolariek gaur egun arte iraun dute, baina bertsolaritza teknikaren aldetik estudiatu dutenek bertsolaria, gizona artzai zeneko literatura, orduan egiten zen literatura dela alegia erakusten digute. Eta bertsolariak mundu guzian izan dira, ez Euskal Herrian bakarrik, Erroman, Grezian, leku guztitan. Zergatik? Gizona artzai izan zeneko literatura bertsolaritzak duelako. Hori etsenplu txiki batekin demostra liteke: historia noiz hasten den galdetzen denean, idatzitakoa agertzen denean hasten dela esaten da. Edozein historia hartu, eta noiz hasten den historia eta noiz bukatzen prehistoria galdetzean,

idatzia asmatzean hasten dela historia esango dizuete. Orduan idaztea asmatu aurretik, ez al zegoen literaturarik? Zer da ba literatura? Gauzak, sentimentuak, ideiak ederki azaltzen, esaten, jakitea. Ez da derrigorrezkoa idatziak izatea.

Guri zail egiten zaigu hau, gaur egunean idatzitako zibilizazio batean bizi geralako. Baina artzai zen gizonak idazten ez zekien, bai ordea gauzak ondo esaten, ederki esaten, zuena hitzetan jartzen.

Orduan literatura eta idatzirik ez izanik, nola gordetzen ziren orduko literatura haiek? Liburutegirik, idatzirik ez badago, ba-koitzaren memorian egongo dira. Orduan bertsolaritzaren teknika behar bezela estudiantuaz gero, ikusiko dugu nola gauzak errezago geldi ditezten eginik dagoen.

Alde batetik bertsoak puntuz eginak daude, bertsolaritzan lerroen bukaera berdina izateari puntuak deritzaie. Gaur ere telebistako anunzioetan ikus dezakegu hori: gauza berdintsuz eginitakoak errezago gelditzen dira oroimenean. Adibidez: "Do, re, mi, Fagor, escala de confort". Zergatik egiten ote dute hori? Horiek horrela errezago itsasten direlako gure oroimenean. Kantatzea bestalde: kantatutakoak hobekiago gelditzen dira gure oroimenean. Txikitan guk denok kantatuaz ikasi genuen dotrina, eta era berean suma eta multiplikatzea. Zergatik? Kasualidade utsez? Ez. Baizik eta errezago itsasten direlako horrela gure oroimenean.

Adibide butzuk jarri ditugu, bertsolaritzak bere barnean nola, bere garaiko literaturarentzako egoki ziren teknika batzuk daramazkien ikusteko. Esan bezala, ikusten duzuen bertsolaritza adibide modura hartuta nola artzai gizonak bere garaiko zen literatura bat zerabilkien. Eta hemengo bertsolaritzaren antzera: Israel, Grezia, Turkian... inbestigatu diren zibilizazio guztietan, modu diferentetara noski. Gaur egun ere literaturak ez dira berdin literatura bilakatu Frantzian edo Beljikan edo Rusian, baina ba

dituzte zera berdin batzuk. Euskal Herrira nekazaritza heldu arte ez da batere inongo desegokitasunik sortzen. Desegokitasun hori behin nekazaritza sortzen hasten den garaian hasten da.

Oraindik ilun dira gauza hauek, jakintsu artean maiz eztabaidatuak.

Baina pentsa, esatebaterako, gaur egun gizarte arazoetan propiedadearen konzeptu hori dela burrukarik haundiena. Nola sortu den eta gainontzekoak. Gizona ehiztari zen garaian, ezin zezakean esan: lur hau nerea da, edo, animalia hauek nere dira. Instantean jantzi eta jan behar zituztenak besterik ez zuten. Gizonak ez zuen propiedadearen sentidurik; ehizaren atzetik zihoelako eta berak jan behar zuena bakarrik hartzen zuelako. Gaur egunean ere ikusten da horrelakorik Amerika, Afrika eta Oceania herrietan. Oraindik ehiztari bizi direnak, animaliak domestikatzen ikasi ez dutenak, oraindik lurak lantzen ikasi ez duten herriak. Gure herria ere hortik pasa izan dela eta beren artean dena guztiena zela adierazten digute horiek.

Artzaintza sortzen denean, gizona artzai bihurtzean, artzai batek, "artalde hau nerea da, artalde horiek zureak dira" esan zezakean. Baina lurra denena zen. Baina, jakina, ez pentsa zera batetik bestera pasatzean, zeharo pasatzen dela izate gutzia.

Euskal Herrian nekazaritza sortzen denean, ba dira oraindik artzaiak. Eta herri industrializatu batean ba da zenbait artzai ta nekazari oraindik. Eta gure legislazio eta zenbait forutan ba dira oraindik lur komunalak, hau da, herri gutzia artzai zeneko lurak. Nekazaritzarekin ez dira animaliak bakarrik menderatzen, lurra ere bai. Gizona nekazaritzara artean batetik bestera dabil, ehiztaritzakoan ehizaren atzetik, artzaintzakoan larre hobeago baten bila, gaur egun ibiltzen diren bezala. Baina nekazari bihurtzerakoan lurrakin batean gelditzen da gizona, eta orduan sortzen dira etxeak; eta guk esan genezake euskal historia orduan hasten dela. Ortik datoz gure apelidu guztiak Eta gure apelidu gehienak

arbasoen lurren izena adierazten dute, gure aintzinakoen lehendabiziko lurren izenak, lehendabiziko etxea. "Nor da hori? Halako etxetakoa, halako lekutakoa". Artzaiagatik ezin esan dezakegu horrelakorik; artzaia batetik bestera zebilen, ez zen fijo. Nekazaritzarekin, esan dugu, sortzen da halako estabilizazio bat, oso gauza inportantea.

Eta orduan hasten da nolabait desegokitasun bat sortzen Euskal Herrian. Artzaintzaren ondorengo nekazaritza herriaren teknikaren aldetik oso aurrerapen haundia da. Nekazari gizonak askozaz menderatuago dauka naturaleza artzaiak baino; artzaiak animaliak bakarrik menderatzen ditu, baina nekazaritzak ba daki lurra landu eta bere menpean jartzen. Orain ez dago bere jatekoa kasualidadez arkitu zai. Berak sorrarazi lezaioke lurrari. Pauso hori ematean, akaso lau edo bost gizaldi geroago, baina garai horretan, Euskal Herria kristau bihurtzen da.

Eta orduan desegokitasun haundi bat sortzen da, beharbada ez gaur egunean ikusten diogun garrantzi haundiarekin, baina lehenengoz orduan sortzen da. Esaten nizuela, uste dut, lehendabiziko egunean, nola Eleizak, herriak, kristautu zituenen, bi postura diferentekin jokatu zuen. Eguzkialdekoak, Orientekoak, bere herria kristautzea, haien hizkuntza eta ohiturak gordeaz egiten zuen, gainera zenbait alfabetu Eleizak sortu izan ditu. Erromako edo Okzidenteko Elizan alderantziz, esan genuen nola kristau egitea eta zibilizatzea gauza berdinak ziren.

Industriadun kulturarik?

Orduan lehendabiziko aldiz Euskal Herriko kulturaren diferentzia bat sortuko da. Ba dakizute, Erdi Haroan eliza-gizonak ziren jakintsuak. Orduko errege, noble eta gerlariak, eskribitzen

ere ez zekiten; apaizak eta eleiza-gizonak ziren orduko jakintza biltzen zutenak.

Beraz, kulturadun zein izango zen: latinez zekiena, latino bihurtu zena. Eta euskeraz jarraitzen zuen euskalduna, barbarua, zibilizatu gabekoa izanen zen. Hona etorri ziren misiolariantzat euskalduna kristau eta latinu bihurtzea gauza berdinak ziren. Ez zituzten diferentziatzen.

Harrez geroztik ba dakusgu horrelako jokaera bat Euskal Herrian. Euskal Herriko jakitunak erdaldunak izango dira.. Ba dakizute latina zela jakitzaren hizkuntza. Orduan, latinetik sortuko dira Euskal Herriaren alboko herrien hizkuntzak: frantzesak, galegoa, katalana, gaztelanoa, guztiak latinaren seme dira. Eta Euskal Herriko jakitunak, liburuetatik ikasiko dutena erderaz ikasiko dute. Eta orduan, euskal jakitunen kultura ez da herriarena izango, eta bereizkuntza bat sortuko da: batetik jakintsuak, kultura dutenak, Erromako kultura horretan sortuak izango dira, eta herria bestetik. Bai, garai berrietan sartua egongo da, baina jakintsu horientzat beti atzeratuta egongo.

Hemen ikusten dugu horietako desegokitasun haundi bat. Ikaragarriko astakeriak egin izan ohi dira Euskal Herrian. Dakizue, aspalditxo arte, orain dela larehun edo hirureun urte arte, erderaz ez zekiten euskaldunei erakusteko, dotrinak latinez egiten zituzten. Apaizak nola zebiltzen ikusteko aski da Aita Laramendi ren liburuak irakurtzea. Garai haretan naiz eta hemen gehienek erderaz jakin ez, erderaz egiten zituzten beren sermoi gehienak. Izan ere haientzat, euskera eta euskal kultura, kultura basati eta atzeratua zen. Ez da izango unibersidadeetan-eta, gizon jakitunen kultura. Baina oraindik garrantzitasunik ez da sortuko, oraindik ez du Euskal Herriak bere kulturaren heriotzarentzat arrisku haundirik nabaritutako. Hau hemeretzigarren gizaldian gertatuko da bakarrik.

Gizaldi honetan industrializatzen da Euskal Herria. Hau oso

inportantea izango da. Euskal Herriaren mapa, zazpi probintziekin hartzen badugu, XVII gizaldi arte, esaten genuen lehengo egunean, Euskal Herriko gauza inportante guziak hegoaldean gertatzen direla. Euskal Herriak izan dituen ziudadeak, uriak, Gazteiz, Iruinea eta Biarritze ziren. Hor zegoen Euskal Herriaren indar guzia. Orain dela denbora gutxi arte, Gipuzkoa eta Bizkaia Euskal Herriko atzeratuenak izango dira. Batez ere kultura eta politikaren alderditik.

XIX gizaldian bi gertaera garrantz ditugu Euskal Herrian. Alde batetik Euskal Herriak bere buruaren jabetasuna galtzea, eta bestetik Euskal Herriaren industrializatzea. Gertakizun hauek ez dira bat bestearengandik aparte gertatu, zer ikusi haundia dute beren artean. Ausartegi ote litzake Euskal Herriak bere buruaren jabetasuna galdu zuelako industrializatu zela esatea. Baina hori demostratzea gehiegikoa litzake, eta alde batera utziko dut. Baina onartu dezagun hau, alegia, Euskal Herriaren hazitzea, industrializazioaren iristea XIX gizaldian hasten dela. Jakina, esango didazute, olak, Gipuzkoa eta Bizkaiko olak ez al dira lehenagokoak...